

*Маслій О.А.**к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка**Maslii Oleksandra**Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University*

ВПЛИВ СИСТЕМНИХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

INFLUENCE OF SYSTEMIC THREATS OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY ON THE NATIONAL ECONOMY COMPETITIVENESS

Анотація. У статті проаналізовано динаміку індикаторів системних загроз економічній безпеці України в макроекономічній сфері. Визначено чинники негативного впливу на економічне зростання та конкурентоспроможність національної економіки. Систематизовано реальні загрози економічній безпеці України з використанням індикаторного методу та авторського підходу до ідентифікації загроз. Виділено системні загрози економічній безпеці держави з урахуванням критерію тривалості деструктивного впливу. Проаналізовано динаміку рівня конкурентоспроможності України під впливом виявлених системних загроз з використанням Індексу глобальної конкурентоспроможності. Обґрунтовано підходи до підвищення конкурентоспроможності національної економіки в контексті ліквідації та запобігання загроз економічній безпеці України.

Ключові слова: економічна безпека держави, загрози економічній безпеці, системні загрози, забезпечення економічної безпеки, конкурентоспроможність національної економіки, індекс глобальної конкурентоспроможності.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації економічних відносин, стрімкого зростання взаємозв'язків та взаємозалежностей національних економік, інтенсифікації викликів, ризиків та загроз екзогенного походження виникає об'єктивна необхідність підвищення конкурентоспроможності національної економіки на засадах інноваційного розвитку як стратегічного напрямку забезпе-

чення економічної безпеки держави. Протидія реалізації потенційних загроз у контексті підвищення інтенсивності інтеграційних процесів є можливою за умови ліквідації реальних системних загроз, що є необхідною умовою розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи забезпечення економічної безпеки держави сформовані за результатами наукових досліджень українських та зарубіжних науковців цієї сфери, зокрема В. Гейця, О. Барановського, З. Варналія, О. Власюка, М. Єрмошенка, А. Сухорукова, В. Сенчагова, Є. Олейнікова, С. Онищенко, Д. Буркальцевої. Обґрунтовано методичні засади інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України з використанням міжнародного досвіду, що дає змогу проводити моніторинг індикаторів економічної безпеки, зокрема за її системоутворюючими складовими, проте в наявній методиці діагностування економічної безпеки держави не використовується концепція ризику, внаслідок чого упущене оцінювання впливу загроз на інтегральний показник економічної безпеки держави.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Внаслідок відсутності системного підходу варто відзначити фрагментарність теоретико-методичних засад забезпечення економічної безпеки держави, зокрема щодо оцінювання впливу загроз на рівень економічної безпеки та конкурен-

тоспроможність національної економіки, задля адекватного реагування на дестабілізуючі чинники екзогенного та ендогенного походження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є систематизація реальних загроз економічній безпеці України з виділенням системних загроз та оцінювання їх впливу на конкурентоспроможність національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Головним цільовим стратегічним орієнтиром під час формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки України є підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Для досягнення цієї мети в середньостроковому періоді має бути забезпечене покращення макроекономічного середовища, умов фінансово-господарської та виробничої діяльності економічних агентів реального сектору економіки, характер якого має бути системним, з використанням сукупності інституціональних, економічних та організаційних засобів.

В цьому контексті слід відзначити, що для України вагомі перспективи вирішення економічних та соціальних проблем відкриває розвиток сучасного підприємництва та внутрішнього ринку, який створює передумови змінення економічної безпеки та добробуту громадян. Натомість в Україні протягом усього періоду незалежності внутрішній ринок відігравав другорядну роль, внаслідок чого хронічно нагромаджувались макроекономічні дисбаланси та девальваційний потенціал. У 2016 р. внутрішній ринок загалом адаптувався до макроекономічних

шоків, зумовлених агресією та економічною рецесією, та продемонстрував поживавлення [1], про що свідчить економічне зростання в середньому на рівні 2,4 в. п. у 2016 р. та 2017 р. (рис. 1).

Водночас за результатами комплексного аналізу показників економічної безпеки України протягом 2000–2017 рр. виявлено системні диспропорції в реальному секторі національної економіки України, які безпосередньо впливають на рівень її конкурентоспроможності та виявляються в систематичному перебуванні фактичних значень індикаторів макроекономічної безпеки в абсолютно небезпечній зоні (рис. 2).

На фоні економічного зростання критично необхідно забезпечити стійкий позитивний вплив економічного середовища на відновлення якості життя населення та підвищення конкурентоспроможності національного бізнесу, проте в Україні протягом 2014–2017 рр. спостерігається протилежна тенденція, на що вказує динаміка індикаторів системних загроз економічній безпеці держави, зокрема в макроекономічній сфері.

Накопичені макроекономічні диспропорції та довготривала дія зовнішніх негативних чинників системно обмежують потенціал та ресурси забезпечення макроекономічної стійкості, формують низку загроз економічній безпеці України, ідентифікація яких є першочерговим завданням системи забезпечення економічної безпеки держави.

В умовах ситуації, що склалася в економіці України під тиском як економічних, так і неекономічних чинників, відбувається кри-

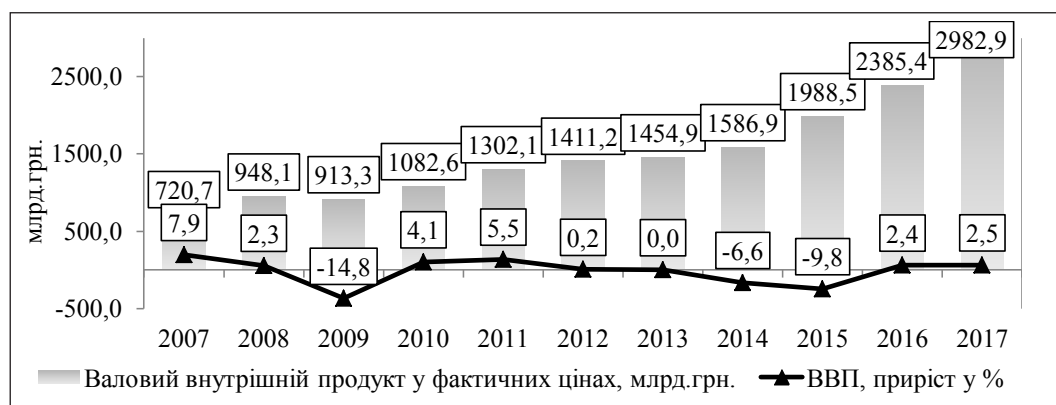

Рис. 1. Динаміка ВВП України протягом 2007–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2]

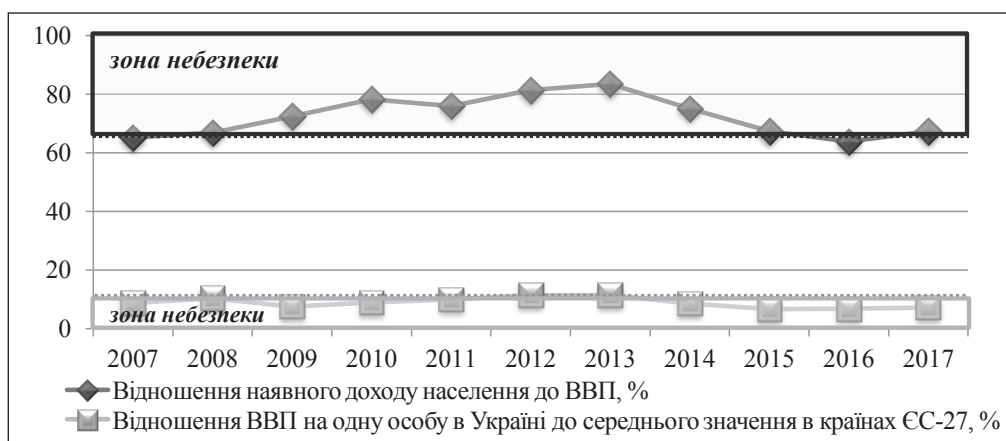

Рис. 2. Динаміка індикаторів системних загроз економічній безпеці України в макроекономічній сфері протягом 2007–2017 рр.

Джерело: побудовано автором

тичне зростання рівня загроз економічній безпеці національної економіки насамперед у зв'язку з виникненням додаткових, принципово нових для України викликів.

Використовуючи перелік індикаторів економічної безпеки держави та їх граничних значень, які визначені в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених Наказом Міністерства економічного розвитку України у 2013 р., бачимо, що за авторського підходу відхилення фактичного значення індикатора економічної безпеки від його критичного значення ($u_{\text{крит}}$) вказує на наявність реальної загрози економічній безпеці та впливає на формування мінімального або абсолютно небезпечного рівня економічної безпеки. Перебування фактичного значення індикатора в такому діапазоні більше п'яти років свідчить про системність впливу цієї загрози [3]. Відхилення фактичного значення індикатора економічної безпеки від його характеристичного значення $u_{\text{небезп}}$ вказує на наявність потенційної загрози економічній безпеці, під впливом якої формується небезпечна зона безпеки (нижче 0,4, або 40% оптимального значення). Інакше формується безпечна зона безпеки.

За результатами комплексного оцінювання фактичних значень індикаторів економічної безпеки України виявлено критичну вразливість національної економіки перед низкою зовнішніх та внутрішніх викликів у зв'язку з неготовністю протистояти сучасним ризи-

кам та багаторічним поглибленням кризових явищ унаслідок суперечливості державної економічної політики попередніх періодів та відсутністю ефективного реформування національної економіки, спрямованого на стимулювання модернізаційних зрушень та поліпшення макроекономічних балансів.

Значна кількість системних диспропорцій, які накопичилися в національній економіці України з 1990 р., з різною інтенсивністю поглиблюючись в окремі періоди її розвитку, та неефективна державна політика внаслідок нарощення інституційних деформацій в умовах негативного впливу зовнішніх та внутрішніх викликів у комплексі спровокували виникнення системної економічної кризи в Україні, прояви якої спостерігаються з кінця 2013 р.

Найменш стійкими до негативних впливів видами економічної діяльності виявились інвестиційно ємні галузі національної економіки, зокрема будівництво, про що свідчить систематичне скорочення обсягів виконаних будівельних робіт. Як свідчать авторські розрахунки, найбільший вплив на рівень економічної безпеки України та конкурентоспроможність національної економіки у 2018 р. як найбільш відстаючі мають інвестиційно-інноваційна, енергетична та фінансова складові (зокрема, боргова складова у складі фінансової безпеки). При цьому за складовими економічної безпеки виявлено системні загрози, індикатори яких формують абсолютно небезпечну зону безпеки (нижче 20%

оптимального значення) протягом більше п'яти останніх років (рис. 3).

Аналіз чинного законодавства з національної безпеки [4] та результатів проведеного комплексного аналізу загроз за індикаторним методом дає змогу дійти висновку, що визначені в основних норма-

тивно-правових актах загрози національній безпеці не систематизовані щодо її фундаментальної основи, а саме економічної безпеки. Відсутність групування загроз за сферами виникнення та розмежування їх на реальні й потенційні ускладнює процес забезпечення економічної безпеки держави

ІНДИКАТОРИ РЕАЛЬНИХ СИСТЕМНИХ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ			
Макроекономічна безпека	Рівень «тінізації» економіки (>30%); відношення наявного доходу населення до ВВП (>65%); відношення ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27 (<10%); зайнятість населення в неформальному секторі економіки (>25%).		
Фінансова безпека	Частка простроченої заборгованості за кредитами (>7%); відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП (>70%); відношення офіційних міжнародних резервів до валового зовнішнього боргу (<20%); відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету (>16%); рівень доларизації грошової маси (>30%); питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів (<25%).		
Виробнича безпека	Обсяг виконаних будівельних робіт до 1990 року (<10%).		
Інвестиційно-інноваційна безпека	Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП (<4%); відношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості (кумулятивно, скореговані на курсову різницю) (<10%); частка продукції, що була реалізована на конкурентних ринках країни (<50%); чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення на 1 тис. осіб (<5); відношення експорту роялті, ліцензійних послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг, наукових та конструкторських розробок, послуг в архітектурних, інженерних та інших технічних галузях (<0,4% до ВВП).		
Зовнішньоекономічна безпека	Питома вага провідного товару в загальному обсязі експорту товарів (>10%); питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів (>60%); завантаженість транзитних потужностей нафтотранспортної та газотранспортної систем (<50%).		
Енергетична безпека	Запаси кам'яного вугілля (<2 місяців споживання); частка втрат під час транспортування та розподілу енергії (>2%).		
Демографічна безпека	Чисельність наявного населення по відношенню до рівня 1990 року (<85%)	Коефіцієнт природного приросту на 1 тис. осіб (<-2)	Демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне (>55%)
Соціальна безпека	Частка витрат на продовольчі товари у витратах домогосподарств (>50%); чисельність ВІЛ-інфікованих осіб/хворих на активний туберкульоз і з діагнозом, що встановлений уперше в житті (>30/60 на 100 тис. осіб); відношення середньомісячної заробітної плати, нарахованої в середньому за годину, у країнах ЄС-27 до показника України (>5 разів).		

Рис. 3. Індикатори реальних системних загроз економічній безпеці України у 2018 р.

Джерело: систематизовано автором за власними розрахунками

та не дає змогу застосувати механізм запобігання реалізації загроз на основі їх раннього виявлення та передбачення.

Виходячи з теорії конкурентоспроможності М Портера, науково обґрунтовуємо, що дві третини загроз економічній безпеці безпосередньо пов'язані з проблемою конкурентоспроможності національної економіки, а одна третина – нерациональною економічною політикою [5]. З огляду на це доцільно проаналізувати динаміку рівня конкурентоспроможності України під впливом виявлених системних загроз з використанням Індексу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) [6].

За результатами аналізу зміни рейтингу України за Індексом глобальної конкурентоспроможності (ГІК) та його складовими у табл. 1 варто зазначити, що основним механізмом підвищення конкурентних переваг України є здійснення внутрішніх реформ та трансформація векторів зовнішньоекономічної політики. На міжнародному рівні негативними факторами ведення бізнесу в Укра-

їні у 2018 р., що є системними загрозами економічній безпеці держави, в порядку зменшення визначено інфляцію, корупцію, політичну нестабільність, високі податкові ставки, складність податкового законодавства, ускладнений доступ до фінансів, неефективну державну бюрократію, недостатню здатність до інновацій тощо.

Під впливом вищезазначених загроз за ГІК Україна у 2016 р. посіла 85 місце серед 138 країн світу, погіршивши цей показник на 6 позицій, тому, незважаючи на позитивну динаміку у 2017 р., зусилля держави варто спрямувати на формування сприятливого бізнес-середовища, яке дасть змогу реалізувати наявний інноваційний та людський потенціал, а також стане передумовою поступового підвищення конкурентоспроможності України [6].

Україна належить до держав з безпрецедентно високою зовнішньоторговельною відкритістю. Так, у 2011 р. і 2012 р. індекс відкритості економіки України, який розраховується як сумарне значення експорту й

Таблиця 1
Аналіз зміни рейтингу України за Індексом глобальної конкурентоспроможності (ГІК) та його складовими протягом 2015–2017 рр.

Складові ГІК України	2015/2016 рр. (140 країн)	2016/2017 рр. (138 країн)	2017/2018 рр. (137 країн)	Зміна позиції України порівняно з 2015 р.	Зміна позиції України порівняно з 2016 р.
	за результатами 2015 р.	за результатами 2016 р.	за результатами 2017 р.		
<i>Покращення позиції порівняно з 2016 р., проте результати 2017 р. не досягли значень 2015 р.</i>					
ГІК	79	85	81	-6	+4
Охорона здоров'я й початкова освіта	45	54	53	-9	+1
<i>Покращення позицій у 2017 р. порівняно як з 2016 р., так і з 2015 р.</i>					
Макроекономічна стабільність	134	128	121	+6	+7
Державні та суспільні установи	130	129	118	+1	+11
Технологічна готовність	86	85	81	+1	+4
Рівень розвитку фінансового ринку	121	130	120	-9	+10
Ефективність товарного ринку	106	108	101	-2	+7
Удосконалення бізнесу	91	98	90	-7	+8
<i>Погіршення позицій порівняно як з 2016 р., так і з 2015 р.</i>					
Ефективність ринку праці	56	73	86	-17	-13
Інфраструктура	69	75	78	-6	-3
<i>Погіршення позицій у 2017 р. після покращення у 2016 р.</i>					
Інновації	54	52	61	+2	-9
Вища освіта й навчання	34	33	35	+1	-2
<i>Позиція без змін у 2017 р. після погіршення значення у 2016 р.</i>					
Розмір ринку	45	47	47	-2	0

Джерело: складено автором за рейтингом [6]

імпорту товарів та послуг по відношенню до ВВП, досяг максимальних значень 114,9 та 110,1% відповідно [2], значно перевищивши гранично допустимий рівень 100%.

В умовах глобалізації головним цільовим стратегічним орієнтиром під час формування пріоритетних напрямів забезпечення економічної безпеки України необхідно визначити підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Для досягнення цієї мети в середньостроковому періоді має бути забезпечено покращення макроекономічного середовища та умов фінансово-господарської діяльності економічних агентів реального сектору економіки, характер якого має бути системним, а також використано сукупність інституціональних, економічних та організаційних засобів.

В рамках забезпечення задовільного рівня економічної безпеки держави на сучасному етапі соціально-економічного розвитку з переважно сировинною орієнтацією національної економіки в умовах дефіциту інвестиційних ресурсів першочергового значення набувають збільшення кількості діючих та прибуткових підприємств, поліпшення їх фінансово-економічних результатів та рентабельності операційної діяльності, активізація інвестиційно-інноваційної діяльності та вдосконалення фінансово-кредитної підтримки підприємництва, а також зниження рівня тінізації, корупції та бюрократичних перешкод підприємницькій діяльності.

Висновки і пропозиції. Досягнення стратегічних орієнтирів забезпечення економічної безпеки України є можливим за умови інтенсифікації економічної активності суб'єктів господарювання як основи формування конкурентоспроможної економіки, переходу на інноваційну модель розвитку через заохочення інноваційно-інвестиційної діяльності, а також зниження рівня тініза-

ції економіки та усунення інших системних загроз, інституційних деформацій, таких як корупція, рейдерство, непродуктивний відтік капіталу. Таким чином, забезпечення економічної безпеки України на засадах справедливого та раціонального ринкового реформування зумовлює важливість визначення пріоритетних напрямів державної політики забезпечення економічної безпеки України.

Література:

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році : аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2017. 928 с.
2. Статистична інформація. *Державна служба статистики України*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 18.03.2019).
3. Пугач О. Моделювання загроз системі економічної безпеки національної економіки з позицій їх своєчасного виявлення та передбачення. *Економіка і регіон*. 2015. № 3 (52). С. 103–109.
4. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 12.02.2019).
5. Портер Е.М. Конкурентная стратегия. Методика анализа отраслей и конкурентов / пер. с англ. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.
6. The global competitiveness report 2017–2018. *World Economic Forum*. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf> (дата звернення: 01.03.2019).
7. Varnalii Z., Pugach A. Forming the Priority Directions of Providing the State Economic Security. *Economics and Region*. 2015. № 5 (54). P. 3–9.
8. Онищенко С. Фінансова глобалізація як чинник впливу на бюджетну безпеку держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12. Ч. 2. С. 50–55.
9. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://me.kmu.gov.ua> (дата звернення: 21.01.2019).

Аннотация. В статье проанализирована динамика индикаторов системных угроз экономической безопасности Украины в макроэкономической сфере. Определены факторы негативного воздействия на экономический рост и конкурентоспособность национальной экономики. Систематизированы реальные угрозы экономической безопасности Украины с использованием индикаторного метода и авторского подхода к идентификации угроз. Выделены системные угрозы экономической безопасности государства с учетом критерия продолжительности деструктивного воздействия. Проанализирована динамика

уровня конкурентоспособности Украины под влиянием выявленных системных угроз с использованием Индекса глобальной конкурентоспособности. Обоснованы подходы к повышению конкурентоспособности национальной экономики в контексте ликвидации и предотвращения угроз экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, угрозы экономической безопасности, системные угрозы, обеспечение экономической безопасности, конкурентоспособность национальной экономики, индекс глобальной конкурентоспособности.

Summary. The dynamics of systemic threats indicators to Ukraine's economic security in the macroeconomic field are analyzed, such as the ratio of the population's available income to gross domestic product (GDP), the GDP per capita in Ukraine to the average in the European Union-27 countries, and other indicators issued by the official method of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. The factors of negative influence on economic growth and competitiveness of the national economy are determined due to dynamic growth of threats in their global and national dimensions, as well as changing conceptual approaches to forming security. The real threats to economic security of Ukraine are systematized with using indicator method and author's approach to identification of threats using the concept of risk. Systemic threats to the economic security of the state are distinguished, taking into account the criterion of destructive influence duration, which manifests itself in the deviation of the actual values of the indicators from their limit values over the last five years, among them inflation, corruption, political instability, high tax rates, complexity of tax legislation, complicated access to finance, inefficient state bureaucracy, lack of innovation capacity. The dynamics of the competitiveness level of Ukraine under the influence of detected system threats is analyzed using the Global Competitiveness Index, particularly dangerous in which is the deterioration of the innovation position with mainly raw material orientation of the national economy. It is substantiated that achievement of strategic guidelines for ensuring economic security of Ukraine requires creation of a favorable environment for increasing business activity and entrepreneurship development as a basis of a competitive economy and transition to an innovative development model. The approaches to increase the competitiveness of the national economy are substantiated in the context of economic security threats elimination and formation of the effective mechanisms designed to prevent threats and protect national economic interests.

Keywords: state economic security, threats to economic security, systemic threats, economic security providing, national economy competitiveness, Global Competitiveness Index.